

Gramsci Indiában: hódolat egy igazi mesternek

A Gramsci Alapítvány azzal tisztelt meg, hogy beszéljek Gramsci indiai befolyásáról. Csak a „mesterének” hódoló tanítványként tehetem ezt. Ugyanis éppen ilyen viszonyban áll ő velünk, akik megterveztük és elindítottuk a tudományos projektünket, a Subaltern Studiest. Egy ilyen viszonyban a hatás kétoldalú folyamatként működik, amelybe mindkét oldal aktívan bekapcsolódik. Ez az oka annak, hogy a jó előadás használ annak a hallgatónak, aki együttműködik a tanárral, de kudarcot vall annál, aki nem. A mester hatása ebben a vonatkozásban kicsit olyan, mint amit a biológusok „adaptációnak” neveznek. Maga Gramsci a terminust metaforaként használta, amikor amellett érvelt, hogy a folyamatosság egészséges hagyományt teremthet, ha az emberek aktívan bekapcsolhatóak abba, amit ő „organikus fejlődésnek” nevezett.

Ez a folyamat Gramsci felfogása szerint „a tömegek oktatásának problémája, »adaptálódásuk« az elérni akart cél követelményeihez”. Az élettudományokban az adaptációt egykor a Gondviselés irányította jelenségnek tekintették, amely szigorúan bizonyos, egy előre elrendelt tervnek megfelelően működő ökoszisztémákra korlátozódik. Darwin óta azonban az adaptációt teljesen véletlenszerű folyamatnak tekintjük, amelyben egy organizmus esetleges módon adaptálódik ott, ahol a legjobb esélye van a túlélésre és az önreprodukcióra.

A történelem kicsiny hangja

Mi több, egyedül történelmileg esetleges tényezők magyarázhatják, hogy Gramsci gondolatvilága némileg jobban gyümölcsözőt távoli országokban, mint a kontinensen, ahol született. Még Indiában is, a sikerei ellenére Gramsci gondolatvilága nem ott eresztett gyökeret, ahol várhattuk volna, hanem a dél-ázsiai élet egy teljesen más terü-

letén. Valójában minden előzetes várakozásnak ellentmondott, hogy Gramsci hagyatékának nem a két „hivatalos” kommunista párt lett az őrzője és terjesztője, hanem egy akadémiai projekt, a Subaltern Studies. És hogy a történelem ironiája még teljesebb legyen, ez a projekt még csak nem is az indiai szubkontinensen találta meg a maga helyét, jóllehet szellemében és kutatási körét tekintve mélységesen „indiai” vállalkozás volt.

Amikor mi, a Subaltern Studies köre tanulni akartunk Gramscitól, akkor pusztán saját erőnkre támaszkodtunk, s semmit sem kaptunk a főáramhoz tartozó kommunista pártoktól. Ők 1964-ben váltak szét, megalakítva India Kommunist Pártját (CPI) és India (Marxista) Kommunist Pártját (CPI[M]); előbbi a „moszkvai”, utóbbi pedig a radikálisabb, „pekingi” orientációt képviselte. Egyikük sem tudta semmi hasznát venni Gramscinak politikájában és programjában. Mi több, Gramsci neve soraikban gyakorlatilag ismeretlen volt, és semmilyen adatunk sincs rá, hogy a vezetők 1964-ig sok figyelmet fordítottak volna életére és munkásságára. Ebben az időben a kisebb, és gyengébb CPI perifériáján egyes intellektuelek ugyan érdeklődtek Gramsci gondolatai iránt, de ennek csak kevés következménye volt pártjuk Moszkva-irányú politikájára és programjára.

A mi tudományos projektünk, a Subaltern Studies távolságot tartott úgy a CPI-től, mint a CPI(M)-től. Számunkra ugyanis mindkettő az indiai hatalmi elit balliberális szárnyát jelentette. De ez nem azt jelentette, hogy apolitikusak vagy antikommunisták lettünk volna. Éppen ellenkezőleg, marxistának tekintettük magunkat, amikor a dél-ázsiai történelem és társadalom tanulmányozása során megkíséreltük kidolgozni a kolonializmus és a kolonialista tudás radikális kritikáját. Ezért mi mindkét hivatalos kommunista párt politikáját elleneztek, amiért opportunistá és dogmatikus módon alkalmazták a marxizmust. Szimpátiánk azé a militáns parasztmozgalomé volt, amely a kínai forradalomból és Mao Ce-Tung eszméiből merített ihletet. Ezt a „naxalita” mozgalomként (ti. Naxalbari volt az a falu, amelynek körzetében létrejött) közismertté vált paraszti mozgalmat a Kongresszus Párt és a két kommunista párt kíméletlen ellenforradalmi hadműveletekkel zúzta szét 1968–1971 között.

Habár szervezetként legyőzték, a mozgalom a kétségek és kérdések hatalmas örökségét hagyta maga után az indiai társadalomban. Az 1970-es évek óta ezt az örökséget kreatív módon használták fel az indiai értelmiségiek számos területen, beleértve az irodalmat és az előadóművészeteket éppúgy, mint a történelem- és társadalomtu-

dományokat. A mi tudományos projektünket, a Subaltern Studiest széles körben elismerik mint vezető erőt ezen a szélesebb szellemi trenden belül.

Ami a Naxalita mozgalmat a rövid élete során oly erőssé tette, az az országszerte jelentkező elégedetlenség volt az új indiai köztársaság politikai rendszerével, amely átvette a hatalmat, mikor a britek 1947-ben végleg elhagyták Indiát. Az 1940-es évek katasztrófáinak – a háború, az éhínség, a szubkontinens két független államra való felosztása, amelynek eredményeként emberek százezrei váltak hontalanná, s a vallásháború, amely történelmileg hírhedtté vált a világnak ezen a részén példátlan méretű tömeges nemi erőszak és tömegmészárlások miatt – olyan hatásai voltak, amelyekről az emberek még évtizedekkel a függetlenség kivívása után is szenvedtek. A falusi és városi szegények, beleértve az elszegényedett középosztályt is, azt várták a független India új kormányától, hogy enyhülést hoz gondjaikra. Ámde a Kongresszus Párt által reprezentált uralkodó elit túlságosan is el volt foglalva a britektől örökölt szerzeményei fölötti hatalma megszilárdításával, semhogy törődni tudott volna velük.

Ez az elit adottnak vette a néptömegek támogatását, a néptömegeket, akik a 20. század kezdetétől a nemzet erőszakmentes hadseregét alkották az antiimperialista harcokban, kampányról-kampányra. De amikor a gyarmatosítók kénytelenek voltak elhagyni az országot, s végre véget ért a csaknem kétszáz éves idegen megszállás, akkor a leszerelt légiókat gyorsan elfelejtették, miközben a vezérek rögtön nekiláttak manipulálni az államapparátust, hogy biztosítsák azoknak az osztályoknak és közösségeknek az érdekeit, akiket képviseltek. Kezdetben a kommunisták és némely más politikai csoport a baloldalon megpróbált ellenállni ennek a folyamatnak, de nem sok sikerrel. Az uralkodó elit gyorsan letörte az ellenállást, alkalmazva a hadsereget, a rendőrséget és drákói törvényeket, azután pedig meggyőzte kritikusait, hogy érzék be a parlamenti ellenzék szerepével.

A trükk bevált, de nem eléggé ahhoz, hogy elhallgattassa a növekvő ellenzékét a törvényhozás kamaráin kívül. Az 1960-as évek végére a nyomor a szegényeket és a munkanélkülieket olyan kétségbeesésbe hajszolta, hogy csak egy szikra kellett, hogy fellobbanjon a lázadás lángja. A naxalbarii parasztfelkelés adta ezt a szikrát. Kezdetben csak a földesurak elleni helyi felkelésként indult, de hamarosan jeladássá vált más falusi vidékek kisebb hatókörű felkelései számára is. Nem kevésbé volt fontos az a tény is, hogy a mozgalom áttért a városi területekre is.

E mozgalom ereje a kiábrándulás kétgenerációs hullámának összeolvadásából származott. Az idősebb generáció azért ábrándult ki, mert az ország uralkodó elitje nem tett eleget azoknak a boldogabb jövőről szóló ígéreteknek, amelyekkel annak idején a függetlenségi harcban a tömegeket mozgósították. A fiatalabb nemzedék azért ábrándult ki, mert a pártok, a kormányok, és az összes intézmények, a falusi tanácsoktól és a városházáktól az iskoláig és a gyárakig, ahol idősebb férfiak és nők tartották kezükben a hatalmat, nem tudtak az ifjúságnak kevésbé sötét jövőt biztosítani, mint a múlt, amelyben ők maguk nevelkedtek.

Ez a kettős nemzedéki elégedetlenség fűtötte a Subaltern Studies elégedetlenségét, társadalomkritikáját is. A szerkesztői stábben, amely a Subaltern Studies néven publikált sorozat főbb szerzőiből állott, én képviseltem az idősebb, a többiek pedig, akik mind legalább huszonöt évvel fiatalabbak voltak nálam, a fiatalabb nemzedéket. Azért említem ezt a tényszerű részletet, hogy jelezzem: a mi projektünk szerves része volt a maga társadalmának és korának, résztvevője annak a világnak, amelyhez tartozott, nem pedig az élettől távoli megfigyelőposzt. A mi projektünk, az elmélet által alakított tapasztalat szülöttje, olyasvalami volt, ami megdöbbenetete azt az akadémiai establishmentet, amely a 19. század óta kézben tartotta a dél-ázsiai társadalomtörténeti kutatásokat úgy Angliában, mint Indiában.

Az 1970-es évek közepén kezdtünk együtt dolgozni, amikor a naxalita-forrongás már nyilvánvalóan elcsendesedett, jöllehet a kérdések, amelyeket kiváltott, még mindig megválaszolatlanok voltak. Ezeket a kérdéseket a gyarmati múlt kontextusában kellett elhelyeznünk. Ugyanis a gyarmati uralom vége egyáltalán nem váltotta fel valami mással vagy változtatta meg alapvetően a gyarmati uralom fő apparátusát – az államot. Hanem az állam érintetlenül ment át az utódrendszer, a független India vezetése kezébe. Következésképpen amikor a hatalom átkerült az indiai vezetőkhez, ámde a nyomorúság, amelyet a tömegek a gyarmati rendszer alatt megélték, változatlanul folytatódott, akkor a jelen gondjai közvetlenül visszamutattak a közelmúltra. E közvetlen kapcsolatnak köszönhetően hatalmas tere nyílt kutatásainknak, ami lehetővé tette, hogy kérdéseink és problémafelvetéseink az állam és a civil társadalom egymással átfedésben lévő témái körül kristályosodjanak ki. A Gramscitól megtanult leckék mindkét területen felbecsülhetetlen szolgálatot tettek nekünk. Azonban ahhoz, hogy profitálni tudjunk ebből, alkalmaznunk kellett Gramsci tanítását az indiai tapasztalatra, amely persze sok tekintetben

lényegesen különbözött az olasz és általában véve a nyugati társadalmi tapasztalatoktól, amelyeken Gramsci saját gondolkodása alapult.

Hogy az állammal kezdjük, kérdéseink abból támadtak, ami sok megfigyelőt ejtett gondolkodóba az indiai köztársaság első éveiben. Miért – kérdezték oly sokan – tartottak az új uralkodóréteg képviselői oly nagy távolságot az emberektől, akik oly közel voltak hozzájuk a gyarmatosítás elleni tömegmozgalom idején, mely hatalomra segítette őket? Mennyire hasonlónak tűnt ez ahhoz a távolsághoz, amely a gyarmatosítottakat és a gyarmatosítókat választotta el egymástól az idegen uralom napjaiban! Mi ezt a populáris és széles körben elterjedt benyomást mint jelzőnyomot használtuk arra, hogy megvizsgáljuk a hatalom eme elidegenedésének természetét, hogy egy mélyebb szinten megvizsgáljuk: volt-e valami közös a két állam – a gyarmati és a szuverén nemzeti állam – között, ami megmagyarázhatná a jelenséget. Az indiai társadalom megértésére tett tudományos erőfeszítéseink során a hegeli úr-szolga dialektikára, és a Gramsci-féle hegemoniaelméletre támaszkodtunk.

Dél-Ázsiában a gyarmati államhatalmat az angolok nem a bennszülött népek hozzájárulásával, hanem erővel szereztek meg a maguk számára. A kolonializmus tényszerűen egy 190 évig tartó idegen megszállás volt, amely teljes mértékben az úgynevezett „hódítás jogán” alapult. De semmi sem édesebb az úrnak, mint a szolga szeretete. És az angolok elég ügyesek voltak Indiában ahhoz, hogy megpróbálják kombinálni alattvalóikban a szeretetet és a félelmet.

Azonban, miként a Kentaur oly régen tanácsolta a Hercegnek:¹ „Mivel oly nehéz a kettőt összeegyeztetni, sokkal jobb, hogyha félnék tőled, mintha szeretnek, ha egyszer nem lehet mind a kettőt.” Az angolok tapasztalatból tudták, mennyire nehéz egyszerre félni és szeretni lenni egy olyan országban, ahol ők pusztán idegen, megszálló hatalom voltak. Így hát a gyarmatosítás alapvető irányelvül azt választották, hogy félelemben tartsák a lakosságot. Ámde megértették: bizonyos mértékű bennszülött támogatásra nélkülözhetetlenül szükségük van uralmuk megszilárdításához. Különböző eszközöket, ideológiaiakat éppúgy, mint anyagiakat használtak arra, hogy meggyőzzék az indiai elitet a gyarmati rendszer, ahogy nevezték, a Radzs előnyeiről, és ez elég jól sikerült nekik ahhoz, hogy a rendszer közel kétszáz évig tart-

¹ Utalás C. S. Lewis *Narnia krónikái* című mesesorozatára, amelyben a Caspian herceg nevű szereplő tanácsadói és támogatói a bölcs kentaurok – a ford. megj.

son. Ez persze nem meglepő, ha belegondolunk, hogy még Irakban, abban az országban, amelyet oly egyértelműen lerombolt a megszálló erők brutalitása, sem volt hiány a kollaboránsokban. A feladat, amelyet magunk elé tűztünk, az volt, hogy ennek a komplex viszonynak (a hódítók és a meghódítottak között) az egyes mozzanatait elrendezzük a hatalmi tényezők egy általános konfigurációján belül.

A gyarmati idők dél-ázsiai történelmében a „hatalom” nemcsak az angol hódítók és indiai alattvalóik közötti egyenlőtlenségek sorát jelentette, hanem a bennszülött társadalmak hierarchiáján belül, osztályok, kasztok, nemek, életkorok, stb. közötti egyenlőtlenségeket is. Ezek az egyenlőtlen viszonyok a maguk összes különbségeivel és váltakozásával mind az Uralom és Alávetettség általános viszonyából eredtek. Mivel ez a két terminus egymást implikálja, ezért lehetővé tették számunkra, hogy a hatalomnak a maga minden aspektusában való történelmi artikulálódását úgy ragadjuk meg, mint az Uralom és az Alárendeltség kölcsönhatását. Mindkettő olyan entitásként működik ebben az átfogó keretben, amelyeket két további, egymást kölcsönösen meghatározó elem – a kényszerítés és a meggyőzés révén való uralom, illetve a kollaboráció és ellenállás révén megvalósuló alávetettség – alkot.

Azonban van egy alapvető aszimmetria e kétszintes struktúra mögött. Ugyanis az uralom és alávetettség kölcsönös kapcsolata logikai és egyetemes érvényű, érvényesül mindenfajta egyenlőtlen hatalmi viszonyok között, mindenütt és mindenkor. De ugyanez nem igaz az őket alkotó két fogalompárra, amelyek csak meghatározott körülmények között, azaz kontingens módon implikálják egymást. Mint ilyenek, ez a két fogalompár, nem pedig az Uralom és Alávetettség absztrakciói azok, amelyek konkrétan, a maguk folyamatosságában kifejezik a történelmi tapasztalat dinamizmusát. Ugyanis pontosan az uralomnak és az alávetettségnek ezek az alkotóelemei azok, amelyek mozzanataikat különböző kombinációkban osztják el, s éppen ez különbözteti meg az egyik társadalmat a másiktól, és az egyik eseményt a másiktól, a mindegyikre jellemző specifikus hatalmi viszonyok szerint.

Marxot követve az ilyen relatív mozzanatokot mi úgy írtuk le, mint az Uralom és Alávetettség „szerves összetételét”. Éppen úgy, ahogy bármely tőke jellegét – önreprodukciós és expanziós képességét – és a bármely más tőkétől való különbségét szerves összetétele, vagyis

az állótökének a változó tőkéhez² képesti aránya – határozza meg, ugyanígy a minden egyes esetben egymásra ható Uralom és Alávettség jellege a Kényszer és a Meggyőzés elemeinek viszonylagos súlyától függ az uralmon és az ellenállás és kollaboráció arányától az alávetettségben belül – más szavakkal a hatalmi viszony „szerves összetételén”. Így tekintve a Gramsci értelmében vett hegemonia az uralom egy sajátos esete, az, amikor az uralmon belüli „szerves összetétele” ezeknek a tényezőknek lehetővé teszi, hogy a meggyőzés túlsúlyba kerüljön a kényszerrel szemben. Ez teszi a mi tudományos projektünkben a „hegemóniát” dinamikus fogalommá, amely a dominanciának még a legnagyobb meggyőzőerővel rendelkező struktúrái esetében is mindig és szükségképpen megengedi az ellenállás lehetőségét. Ugyanakkor segít minket abban, hogy elkerüljünk bizonyos kétértelműségeket, amelyek jelen vannak abban, ahogy maga Gramsci használta a „hegemonia” fogalmát, ahogy ezt a *Börtönjegyzetek* angol fordításának szerkesztője kimutatta.³

Nekünk azért kellett minden kétértelműséget kizárnunk a hegemonia fogalmából, hogy a lehető legtöbbet hozzuk ki a fogalomból, mert az indiai társadalmi tapasztalat bármilyen helytálló értelmezése megköveteli, hogy világosan megkülönböztessük a meggyőzést és a kényszert mint az uralom két alapvető alkotóelemét. Ugyanis pontosan az e között a kettő közötti homályos átmenetet aknázza ki a liberális imperializmus, hogy a maga minden ravaszságával kollaborációra csábítsa az indiai liberális nacionalizmust. Más szavakkal a kettő közötti distinkció elmosása volt az imperialisták számára a döntő feltétele annak, hogy hegemoniára tehessenek szert a meghódított és gyarmatosított népesség fölött. A gyarmatosítás korszaka tele van annak az eseteivel, hogy az indiai liberalizmus hogyan esett áldozatául ennek a hadicselnek, s aztán szabadította ki magát hatásai alól. Ezek közül csak egyet fogok most felidézni.

Gandhi sokáig szilárdan és kompromisszum nélkül hitt a Brit Birodalom értékeiben. Ténylegesen büszkén fitogtatta lojalitását korai

² A marxista értékelmélet szerint a változótőke a tőkének az a része, amelyet a tőketulajdonosok a munkabérbe, míg az állótőke az, amit a többi erőforrásokba – gépek, nyersanyag, stb. – ruháznak be.

³ Quintin Hoare és Geoffrey Noel Smith szerkesztették azt az 1971-es válogatott kiadást, amelyre a szerző hivatkozik, de azóta megjelent Gramsci börtönjegyzeteinek egy teljes kiadása is.

politikai írásaiban. Azonban 1919-ben történt valami, ami radikálisan megváltoztatta a véleményét. Ez év áprilisában az indiai hadsereg egy brit tábornoka⁴ által vezetett csapatok parasztok tömegeit géppuskázzák le, akik az aratási ünnep alkalmával egy vidéki vásáron gyűltek össze.⁵ A tábornok azzal igazolta a csapatoknak adott tűzparancsát, hogy a tömeg kapott egy nagyon rövid figyelmeztetést, hogy hagyják el a parkot, ahol összegyűltek, de nem voltak elég gyorsak. Ezt megfelelő és kielégítő magyarázatként fogadták el úgy a gyarmati hatóságok Indiában, mint a brit kormányzat Angliában. A tábornokot szolgálataiért dicséretben részesítette az angol parlament, és hősként fogadta a brit közönség, amikor hazatért.⁶

Mindez jeladás volt Gandhinak, az addig a britekhez elkötelezetten lojális közszereplőnek, hogy hátat fordítson a kollaborációnak és az ellenállást válassza. Ezt a váltást azzal magyarázta, hogy 1919-ig bízott a brit uralomban, jogrendnek hitte azt, de a tavasz eseményei meggyőzték róla, hogy tévedett, és megmutatták neki: a gyarmati kormányzat „sátáni rendszer”. Ami itt jelentőségteljes az az, hogy az ártatlanok lemészárlására volt szükség ahhoz, hogy egy kollaboránst az imperializmus engesztelhetetlen ellenségévé tegyen. Világos, hogy Gandhit, miként sok más liberális-nacionalistát, megtévesztette a kolonialista ideológia, és annak oktatási és egyéb apparátusai, elhitették vele, hogy egy idegen autokrácia voltaképpen jogrend. Elfelejtették, hogy a jogrend *sine qua non*-jaként követeli meg mindenki egyenlőségét a törvény előtt, és hogy csak demokratikus állam garantálhat ilyen egyenlőséget minden polgárának.

Azonban a brit gyarmati állam Dél-Ázsiában éppen az ellentéte volt a demokráciának. Autokrácia volt, állam, amelynek nem voltak polgárai, csak alattvalói – ahogyan mi definiáltuk: uralom volt he-

⁴ R. E. H. Dyer tábornok – *a ford. megj.*

⁵ Jallianwala Bagh-i vagy amritszári mészárlás. Az áldozatoknak (számukat illetően a becslések 300-tól 1500-ig terjednek) a független India emlékművet állíttatott, az események százéves évfordulóján pedig Nagy-Britannia sajnálatát fejezte ki a történetek miatt – *a ford. megj.*

⁶ A szerző állításai nem felelnek meg a valóságnak, mert Winston Churchill (akkor hadügyi államtitkár) felháborodva ítélte el a mészárlást, az angol alsóház pedig nagy arányban Dyer elítélésére szavazott. Tény viszont, hogy a gyarmati kormányzatban felettesei helyeselték akcióját, és hogy az ügy kivizsgálására kiküldött bizottság katonai pozíciójából ugyan felmentette, de semmilyen büntetőeljárás nem kezdeményezett ellene – *a ford. megj.*

gemónia nélkül. A birodalmi politika nagy sikerét jelentette, hogy olyan jól és olyan sokáig sikerült elrejtene ezt az elemi igazságot még a legfelvilágosultabb indiai liberálisok előtt is. Amikor lehúzták a bársonykesztyűket, hirtelen megmutatva a vasöklöt, akkor az áldozatok felébredtek kábulatukból: megértve, hogy olyan országban, amelyet egy modern imperialista hatalom megszállt, kizsákmányolt és ural, az egyedüli egyenlőség, amelyet a hatalmon lévők elismernek az egész nép közös alávetettsége. A liberális-nacionalisták a maguk részéről ezt az igazán közös alárendeltséget arra használták fel, hogy a népet a Gandhi vezette antiimperialista harcra mozgósítsák. Gandhi ragaszkodott hozzá, hogy ezt a küzdelmet abszolúte egységes módon vívja meg India népe, és minden formájában elítélte az osztályharcot, amelyet megosztónak tekintett.

Hogyan lehetséges hát, hogy ez a közös „gyarmati” tudat nem tudta megakadályozni az országos méretű elégedetlenség kirobbanását, miután a nacionalista vezetés hatalomra jutott? Az ok az, hogy India már a gyarmatosítók megérkezése és a hindu nacionalizmus születése előtt is a civil társadalom alávetettjei és elitje közötti sokrétű választóvonalak által megosztott ország volt. Ezek a kaszt- és osztályhierarchiákban, a nemek és nemzedékek közötti viszonyokban stb. megtestesült osztályellentétek túlélték a magán a bennszülött társadalmon belül a reformra tett legtöbb elszórt erőfeszítést. A korábbi gyarmati kormányzatok némelyike és a keresztény misszionáriusok által kezdeményezett reformtervek nem mentek elég messzire.

A „Piemont-analógiának”,⁷ amelyet Gramsci a hódítók által Európa bizonyos részein bevezetett reformokra használt, nem volt Dél-Ázsiai megfelelője. Itt az imperializmus elleni nemzeti közdelemben létrejött közös front egysége rögtön szétesett, amikor az idegen megszállás véget ért, és a nacionalista elit hatalomra jutott. A hatalom indiaiaknak való átadása után a régi, hagyományos megosztottságok nemcsak újból felszínre kerültek, hanem olykor még erőteljesebben kiütözköztek, mint korábban, a gyarmati uralom alatt, mert az uralkodó csoportok

⁷ Antonio Gramsci szerint a szárd-piemonti királyság, amely döntő szerepet játszott az olasz nemzeti egység megteremtésében, a „risorgimento”-ban, az egység kivívása után egy, a civil társadalom fölött álló erős államot teremtett, „uralmat”, de nem igazi „hegemóniát” a szó gramscii értelmében. Hasonló „modernizáló-egyesítő” szerepet más „alávetett” csoportokon belül is betölthet egy-egy alcsoport, például a libériaiak Afrikában – *a ford. megj.*

a maguk újonnan megszerzett jelentőségével tüntettek, az alárendelt csoportok meg egyre hangosabban morgolódtak sértettségükben. Más szavakkal: az történt – hogy még egy esetre alkalmazzuk a Gramscitól tanultakat az indiai társadalom tapasztalataira –, hogy a vezető réteg tagjai, akiket a függetlenségi mozgalomban részt vett néptömegek egyetértése hatalomra juttatott, az új, független állam vezetőiként nem tudták ezt a konszenzust egy hegemonikus rendszerbe beépíteni, fejleszteni. Éppen úgy, ahogy az autokrácia – a hegemonia nélküli uralom –, amelyet Európa legfejlettebb parlamentáris demokráciája szubkontinensnyi gyarmatán kialakított, kivételnek bizonyult, „kilógott” a nyugati hegemon nemzetállamok sorából, az új indiai nemzetállam is bebizonyította, hogy a hatalom anticipálása egy, az össznépi konszenzuson alapuló harc során nem alakul át a vezetőség hegemoniájává még akkor sem, ha sikerül megragadni az államhatalmat. A hegemonia Dél-Ázsiában ebben a vonatkozásban bizonyosan nem volt kontinuus, mert a nemzeti antiimperialista mozgalom vezetőinek a hegemoniát újra meg kellett szerezniük az újfajta állam kialakítása során.

Az indiai esetben ennek a diszkontinuitásnak a gyökerei magának a mozgósításnak a természetében rejlettek. Mi, a saját kutatási projektünk során óvatosan belementünk ebbe a kérdésbe, hogy részletesen feltárjuk két, egymástól kategorikusan eltérő típusú tömegmozgósításnak az összefonódását a Gandhi és pártja, az Indiai Nemzeti Kongresszus vezette nemzeti mozgalomban. A Nemzeti Kongresszus elitrétege, amelyet Gandhi nagy műgonddal szervezett meg, és a modern parlamenti pártok módjára intézményesült, nagyon fegyelmezett volt. Gandhi számára szervezetének felépítése során a fegyelem volt a kulcsszó. A Nemzeti Kongresszus az általa és legközelebbi társai által kiképzett, ideológiailag elkötelezett kádereken alapuló szervezet volt, amelyet az általa lefektetett szabályok irányítottak. Ezzel szemben a mozgalom másik rétegét azok az óriási néptömegek alkották, akik a nacionalista mozgósítás energiáját adták. A nacionalista kampányok során a tömegek mozgósítása gyakran kifejezetten nem parlamenti és premodern formát öltött, abban az értelemben, hogy része lett egy, a modernitás megérkezése előtti időbe visszanyúló indiai hagyománynak.

A nyelvhasználat, amely még a városi gyűlések és meneteklések alkalmával is jellemezte ezt a mozgalmat, a vidéki vásárok és aratási ünnepek, a közös halászat-vadászat, a parasztok egymás földjén szomszédként vagy rokonként végzett közös munkájának nyelvezete

volt. Tehát a mozgalomnak ez a „rétege” a maga kifejezési formáit és szervezetét tekintve egyértelműen az alávetett néptömegek életvilágához tartozott. A nacionalista elit vezetőinek nézőpontjából azonban messze túl spontán volt, és nem elég jól szervezett. Gyanúval kezelték, és valahányszor ez a tömegmozgósítást túllépte az elit által megszabott határokat, nyilvánosan elhatárolódtak tőle. A Gandhi-féle tömegmozgósítások „drámáinak” jórésze abból állt, hogy Gandhi – fegyelmi szempontokra hivatkozva – pontosan olyankor, amikor a mozgalom kezdte túllépni a Kongresszus Párt elitje által megszabott határokat, hirtelen lezárta a kibontakozó népi megmozdulásokat. Ez strukturális hasadás az elit és a népesség alsóbb rétegei között volt az, ami lehetetlenné tette, hogy a nacionalista vezetők megszerezzék azt a népi egyetértést, ami szükséges lett volna ahhoz, hogy hatalomra jutásuk után kiépítsék a hegemoniát. Hatvan évvel a függetlenség megszerzése után még mindig ezen dolgoznak.

A nacionalista mozgósítás dichotómiája csak tünete volt az indiai politikának és általában magának az indiai életnek. Volt egy, az egész indiai társadalmon végighúzóató törésvonal. Ennek az alapvető strukturális hasadásnak empirikus kutatások révén való beazonosítása és elméleti megfogalmazása volt az, ami megadta a Subaltern Studies helyét a dél-ázsiai társadalomtudományban, s talán bizonyos más, de a mi indiai társadalmi tapasztalatunkban osztozó társadalmakra és kultúrára vonatkozó kutatásokban is. Gramsci volt a mi útmutatók tudományos projektünk e fontos aspektusát illetően. Átvettünk tőle bizonyos kulcsszavakat és eszméket. De ami lehetővé tette számunkra, hogy profitáljunk ezekből, az az indiai viszonyokra való alkalmazhatóságuk volt. Van valami nyitottság Gramsci gondolkodásában, amely elősegíti és bátorítja ezt a fajta alkalmazást más társadalmakra is.

Úgy tekintem ezt a „nyitottságot” mint amely talán a legnagyobb hatású és legkiemelkedőbb vonása a gramscii gondolatnak. Machiavelliről adott olvasatában maga Gramsci is felismeri ezt a fajta nyitottságot, mint az „erő” félreértetlen jelét. *Az új fejedelem* első mondata így szól: „Az alapvető tény A fejedelemmel kapcsolatban az, hogy ez nem egy szisztematikus értekezés, hanem egy élő mű.” Éppen ez igaz magának Gramscinak a munkásságára is. Ellentétben némely más rendszerépítő gondolkodókkal, Gramsci nagy szabadságot ad olvasóinak arra, hogy gondolkodjanak, hogy befogadják és magukévá tegyék gondolatait.

A *Börtönjegyzetek* angol szerkesztője kifejezte a maga elégedetlenségét azzal kapcsolatban, amit ő a mű befejezetlen és töredékes

jellegének érez. Nekünk ezzel egyáltalán nem volt bajunk. Éppen ellenkezőleg: ez lehetett Gramsci saját módszere arra, hogy minden elméleti projekt szükségképpen befejezetlen, és a munkának tovább kell mennie. A mi szerény projektünk, a Subaltern Studies csak elkezdte a kutatást, és még hosszú utat kell bejárni.

(Fordította: Szalai Miklós)

Eredeti megjelenés: Ranajit Guha: Gramsci in India: homage to a teacher. *Journal of Modern Italian Studies*, (2011), 2. 288–295.